

Геній

Мо Янь

Мо Янь

ГЕНІЙ

(пер. Євгенія Красикова)

Коли Цзян Дачжі був маленьким, старші люди в селі й учителі в школі вважали його найрозумнішою дитиною. Він народився з круглою головою, з блискучими синьо-чорними очима, так що дивлячись на нього, відразу можна було сказати - геній. Тоді як учителі хвалили його й однокласницям він подобався, ми - його однокласники - завжди терпіти його не могли, страшенно ненавиділи. Тепер ми розуміємо, що це нездорове почуття - заздрість. Учитель часто сварив нас і казав, що наші голови, як налив на всохлому в'язі, сокирою стинай, все одно і рубця не зробиш, що, мовляв, нам треба вчитися у Цзян Дачжі. Наш однокласник, на прізвисько Барвистий кнур, заперечував учителю:

- Голова Цзян Дачжі відрізняється від наших, як же нам вчитися? Невже наші батьки повинні другий раз саджати нас у піч?

Слова Барвистого кнура смішили вчителя на прізвисько Вовк. Вовк знову глянув на голову Цзян Дачжі, на голову, що виділяється своїми здібностями, і, зітхаючи, сказав:

- Справді, як можна вчитися, знову повернутися в піч вам теж не доведеться - цегла, що вийшла із випалювальної печі, вже сформована.

Ми поверталися додому і переказували слова Вовка домашнім, а вони також тільки зітхали.

Відтоді Вовк велику частину своїх сил віддавав Цзян Дачжі, а нас, таких дурнів, віддав самим собі. Цзян Дачжі, у свою чергу, виправдав надії Вовка, спочатку він зайняв перше місце у змаганні серед учнів початкових шкіл району з написання творів, потім написав науково-фантастичний твір під назвою "Земля - великий кавун", яке надрукували в "Науково-технічній газеті учнів початкової школи". Ця подія стала великою сенсацією і перетворилася в основну тему розмови для жителів села, і її вистачило на півмісяця. Батька Цзян Дачжі на ім'я Цзян Ситін до такої міри переповнювало захоплення, що кого б він не зустрів, не промовивши і три слова, тут же заводив розмову про сина. Пізніше, коли люди зустрічали його, прямо-таки відверто казали:

- Старий Цзян, як це тобі вдалося народити такого сина? Поділися секретом, і ми також народимо собі генія.

Старий Цзян, не помічаючи в мові людей насмішки, навпаки, дуже відверто відповідав:

- Та який там секрет? Так само як сім'я батька і кров матері, точно так само, як і

качатися[1] від східної сторони кана[2] до західної сторони кана, що ще можна сказати, ось так і народилася ця дитина з відкритими очима.

Старий Цзян також сказав, якщо він ще буде і їсти краще, тоді Цзян Дачжі ще більше порозумнішає.

Люди, які чули його слова, сказали:

- Старий Цзян, ти не дозволяй своєму сину більше розумніти, якщо він ще порозумнішає, то наші діти повинні будуть померти.

А в мене, після того як я зрозумів, що Цзян Дачжі був розумним завдяки своїй великій голові, одразу ж стали назрівати підступні задуми. Барвистий кнур був головним призвідником. Наша мета була така - розбити голову Цзян Дачжі, але тільки так, щоб про це не дізнався Вовк. Дехто пропонував пізно ввечері виманити його на вулицю і палицею нанести удар по потилиці; дехто - після занять заховатися в провулку і кинути в нього цеглину. Усі ці способи були знехтувані Барвистим кнуром, він сказав, що це не підійде, так можна наробити багато шуму й лиха. І Барвистий кнур вигадав такий спосіб: потягнути Цзян Дачжі пограти в баскетбол і під час гри ударити його м'ячем по потилиці. По-перше, так не пошкодиться шкіра і не піде кров, і Вовк не піймає; по-друге, коли що, це можна пояснити як помилку при передачі м'яча. Цей спосіб був нами одностайно схвалений. Ми сказали:

- Барвистий кнур, ось ти справжній геній, а Цзян Дачжі тільки і зміг, як написати пару дурних творів, що це за геній?

І ось одного разу, на уроці фізкультури Вовк, як і звичайно, дав нам баскетбольний м'яч, щоб ми пішли погратися на баскетбольному майданчику. На майданчику було безліч ямок і всюди була розкидана бита цегла й колота черепиця, на краю майданчика також росло дерево - японська софора, до стовбура якої було прив'язане залізне кільце, що служило баскетбольним кошиком. Дівчата стрибали через скакалку, грали в класики, карбування, а всі хлопці з галасом ганяли баскетбольного м'яча. Барвистий кнур підморгнув, і ми всі зрозуміли й навмисне стали штовхати Цзян Дачжі, спочатку в нього запаморочилась голова, а потім не знаю хто раптом підняв дві жмені землі, і закричав:

- Міна вибухнула.

Земля запорошила очі багатьом, але найбільше, звичайно, дісталось Цзян Дачжі. Я побачив як баскетбольний м'яч попав у руки Барвистого кнура, він обхопив його обома руками, заніс над головою Цзян Дачжі і з усієї сили вдарив по потилиці. Бах! М'яч відскочив кулею, і Цзян Дачжі закрутився на місці. Ми з криком кинулися за м'ячем. А Цзян Дачжі залишився стояти один і плакав.

Після того, що трапилось, всі хвилювалися, що Цзян Дачжі доповість про це Вовку. Барвистий кнур з деkim із наших, хто був кістяком, уклав оборонно-наступальний союз. Ми чекали покарання Вовка, щодня під час уроку всі до смерті цього боялися. Однак так нічого й не сталося. Ми всі так само дурнішали, а Цзян Дачжі все розумнішав.

Через кілька років ми закінчили школу і, певна річ, повернулися додому, зайнялися вирощуванням хліба, стали селянами, і тільки один Цзян Дачжі склав іспити в повіті й

продовжив навчання. Тепер, коли Цзян Дачжі був далеко від нас, то незбагненне почуття ненависті до нього непомітно зникло. Іноді, на світанку, ми знаходили момент і ходили до ріки, поки вода чиста і прозора, щоб набрати і віднести її додому, й завжди зустрічали Цзян Дачжі, який з ранцем на спині та пайком поспішав до школи. Ми з повагою вітали його, і він ввічливо відповідав на наше привітання. Я пам'ятаю, що тоді в нього було дуже бліде обличчя, і сам він був сумним, по дорозі не йшов, а плив, немов під ногами у нього і землі не було.

І ось минуло ще кілька років, пішли чутки, що він склав іспити і вступив до університету, до того ж до дуже престижного університету. Дізнавшись про цю новину, ми анітрохи не були здивовані. Ми розуміли, що так і мало статися, адже у Цзян Дачжі така велика кругла голова і, якби не вступив він вчитися в університет, тоді хто ще в цьому світі так підходив би для навчання в університеті?

Якось одного літа, коли безперервно йшли дощі, я, Барвистий кнур та інші чергували на річковій дамбі. Ріка була повноводою, так що аж міст затопило, але небезпеки прориву річкової дамби не було, тому ми сиділи на ній і грали в шахи. Нас знайшов батько Цзян Дачжі і сказав, що Цзян Дачжі по ріці з іншого берега повертається додому на літні канікули і що він щойно дзвонив у місцеве управління, просив нас зв'язати разом кілька гарбузів і допомогти переправити його. Ми з великою радістю погодилися.

Після того, як ми переправили його через ріку, він став на річкову дамбу, на ньому були тільки штани, він тремтів, шкіра на його тілі була жовто-земляного кольору, худий, а голова здавалася ще більшою. Ми всі мимовільно пригадали, як тоді на баскетбольному майданчику зговорилися проти нього, і нам стало соромно.

Барвистий кнур сказав:

- Братуку, тоді я ударив тебе м'ячем, тому що хотів розбити твій талант.

А він усміхаючись відповів:

- Насправді тобі треба подякувати за той м'яч, саме той м'яч і зробив мене генієм.

Барвистий кнур спитав:

- Як таке може бути?

Він сказав:

- Почекайте і побачите.

- Я спитав:

- Брат, а що ти вивчаєш в університеті?

Він відповів:

- В університеті нічого не вивчиш, я маю намір кинути навчання!

Я сказав:

- Не може бути. Ти, братуку, в нашому селі за всі ці роки перший студент університету, ми всі сподіваємося, що ти багато чого доб'єшся. А коли ти цього доб'єшся, то і ми всі, твої однокласники, погріємося в променях твоєї слави.

Він лише хитнув головою, неначе з нього дух вийшов.

Коли ми узнали новину про те, що Цзян Дачжі кинув вчитися і повернувся додому,

нас усіх охопив жах. Скільки людей хочуть вступити до університету, але не можуть! Після пережитого почуття жаху нас охопило почуття жалю, через те, що ми такі пустоголові свині й тупі осли, тільки і можемо, що на селянському дворі перевертати землю і засипати в неї гній, як тільки ми народилися і кісточки обросли м'ясом – наша доля стала приречена. Адже ти, Цзян Дачжі, ти виріс з такою головою, невже і тобі на селянському дворі неминуче доведеться змішуватися з брудом? Я знайшов декого з однокласників Цзян Дачжі, які тоді також були причетні до підступів проти нього, вирішили разом йти переконувати його. Ми подумали, як багато тих, які вчаться, але іноді і вони дурнішають, але звідки йому знати, який мерзотний селянський двір? Ось якби насправді існувало вісімнадцятиповерхове пекло, то, напевно, його вісімнадцятим поверхом і була б земля цього селянського двору! Собаки можновладців, і ті живуть краще за нас.

Ми відчинили хвіртку перед його будинком, назустріч нам, виляючи хвостом, вибіг рудий собака із загостреними вухами. Його черепичний будинок з чотирьох кімнат ще можна вважати просторим і світлим, обидва двори дивляться на сонце і виглядають пожвавленими. Тільки ми зібралися кричати, як вийшов його батько. Він тихим голосом спитав:

– Ви у якій справі?

Барвистий кнур відповів:

– Ми взнали, що братик Цзян Дачжі кинув університет, ми прийшли переконати його, нехай він не робить дурниць.

Його батько хитнув головою і сказав:

– Я і його мама вже всі зуби проїли! У цієї дитини змалку була власна думка, якщо виникла ідея, то і десять старих биків його з місця не зможуть зрушити.

Я сказав:

– Нам нестерпно дивитися на те, як він втоптує своє майбутнє в бруд, будемо переконувати, може, таки й переконаємо.

Його батько сказав:

– Дорогі племінники, не варто турбуватися і страждати через нього.

Барвистий кнур сказав:

– Не піде, ми не можемо дивитися на те, як він робить собі погано. У нашому бідному селі з цілих п'яти поколінь він один став студентом університету.

Коли ми кричали, з будинку вийшов Цзян Дачжі. Він зігнувся в поясі, його обличчя було блідо-жовтого кольору, немов його тіло скувала серйозна хвороба. Він зняв окуляри і потер їх полою одягу, потім надів і звернувся до нас:

– Дорогі однокласники, я чув усе, що ви говорили.

Тільки ми хотіли сказати, як він висунув руку, підняв її і вмить сказав:

– Шановні однокласники, чи знаєте ви про сильний землетрус у місті Таншань?[3]

Барвистий кнур сказав:

– Як же не знати! У той момент, коли був землетрус, балка в моєму будинку скрипіла і стрибала.

Він спитав:

- А ви знаєте, скільки людей загинуло в місті Таншань?

Ми не знали. І він сказав:

- Під час землетрусу в місті Таншань загинуло 240 000 тисяч людей. Це ще, можна вважати, і мало, а ось у 1556 році в провінції Шеньсі під час землетрусу загинуло 830 000 тисяч людей. Також був сильний землетрус і в Японії, і сильний землетрус в Чилі, загинуло більше 100 000 людей.

Ми сказали:

- Ми прийшли, щоб сказати тобі, що ти повинен йти і вчитися, а ти розказуєш нам про землетруси.

Він сказав:

- Дорогі однокласники, ви не знаєте, що наша місцевість розташована на активній зоні землетрусів, і, можливо, в будь-який час може статися землетрус.

Барвистий кнур сказав:

- Тоді тобі тим більше не треба було повертатися. Справді, нехай буде землетрус, щоб такий як я загинув, тоді країна хоч зерно зекономить, поменшає населення, помре один - стане одним менше, а ось якщо помреш ти, то це погано, адже ти корисна людина, тобі не можна вмирати.

Він сказав:

- Однокласнику, якщо на батьківщині загинуть усі люди, а я стану державним головою, то який же в цьому сенс? Я кинув навчання і повернувся для того, щоб досліджувати і прогнозувати землетруси.

Я сказав:

- Хіба цим у країні не займаються?

Він похитав головою і сказав:

- Я ходив і спостерігав за їхньою діяльністю, усе - абсолютно неефективне. Звичайно, що є найвідсталішим, то це їхні ідеї. Їх великі прогнози з теорії про землетруси цілком помилкові, тому чим прогресивніші способи їхнього дослідження, тим вони все далі від істини. І "перебування в повній суперечності з поставленою метою" - це одна істина.

Ми сумно подивилися на нього. А він із жалем сказав:

- Я бачу, що все те, про що я кажу, ви в це не тільки не вірите, але і не розумієте, - і вказуючи на свою голову, додав, - ви не вірите мені, але саме головне - повинні повірити їй!

Весь його одяг просочився червоно-синім чорнилом, на голові ніби виступила пелена білої пари, і якщо то була не душа небожителя, тоді що ж? У душі в нас з'явилося почуття поваги, і ми, бурмочучи, сказали:

- Брате, ми віримо тобі, ти досліджуй і, якщо у тебе буде яка-небудь справа, ти дай нам знати. Ми позадували і пішли з його будинку.

На піску біля берега ріки було посаджено, на перший погляд, безкрайне поле яскраво-зелених кавунів. Це слова пана Лу Сюна, ми прочитали їх у підручнику з мови,

ще коли вчилися в молодшій школі. Поле належало сім'ї Чжан Сан, сім'ї Лі Си - так майже у кожної сім'ї був свій клапчик землі. Адже наша земля якраз хороша для вирощування кавунів. І в наших кавунів тонка шкірка, розсипчастий м'якуш, тільки доторкнися пальцем, так одразу й лопне. На кавуновому полі у кожної сім'ї стоїть навіс для відпочинку, і якщо подивитися здалеку, то він схожий на блокгауз. Після того, як Цзян Дачжі кинув учитися, він весь час сидів вдома, так і всю зиму просидів, ми більше не насмілювалися заважати йому, і тільки коли побачили його батька, спитали про нього, він сказав, що той і вдень і вночі пише і малює. Ми спитали його:

- Що він пише? Що малює? Його батько відповів:

- Він пише якісь звивисті іноземні букви і малює наукові малюнки незвичайної форми. Для цього хлопчика, - гордо сказав його батько, - немає нездійснених справ, цей малий неодмінно знесе золоте яйце.

З приходом весни ми половину свого часу проводили на кавуновому полі, спостерігали за тим, як плетуться кавунові вуса, розпускаються квіти і зав'язуються плоди. Коли маленькі кавунчики підрости і стали розміром з кулак, покрившись пухнастими ворсинками, на кавунове поле свого батька вийшов і Цзян Дачжі. Ми не бачили його більше півроку, його обличчя ще більше побіліло, очі стали більшими, він схуднув, немов взяв на себе те, що не під силу його голові. Спершу ми вирішили, що він вийшов помилуватися пейзажем, але не думали, що він прийшов зайнятися дослідженням.

Він на полі свого батька, стоячи навколішки і тримаючи в руці збільшувальне скло, розглянувши паростки кавунів, розглядав і самі кавуни, так він розглядав їх багато разів до самого обіду. Вода в ріці була така світла, як і його голова. А ми собі думали, що ж він все-таки досліджує - землетрус чи кавуни? Зміна теми уроку, що вивчається, обрадувала нас, якщо він досліджує новий сорт кавунів і відкриє нові технології їх вирощування, то для нас це буде дуже корисно. Ми не наважувалися відкрито поставити це запитання йому, а спитали його батька, батько сказав, що також нічого не знає. Тоді його батько все ж таки був щасливий, в той час стояла засуха, що було дуже до речі для зростання кавунів. У ситуації, яка склалася на прекрасному кавуновому полі, на додаток до всього, ріс також і син, який у майбутньому повинен приголомшити світ, тож як старому не бути щасливим.

Мати іноді приносила йому на поле обід. Старенька, бачачи, що голова її сина покрита блискучими крапельками поту, а все тіло - пилом, не стримувалася і казала:

- Синку, відпочинь трошки, нехай і твоя голівонька відпочине трошки.

Люди були зворушені його стійким духом, а ми завдяки йому зрозуміли: стати вченим важче, ніж стати селянином, щоб стати селянином, потрібна лише богатирська сила, щоб проливати піт, але, закінчивши роботу, можна бігти до ріки, стрибати у воду і купатися, лежати на протязі під навісом для спочинку і спати, адже це і є людське щастя. Однак коли ми на прохолодному вітерці спимо під навісом, вчений у глибоких роздумах продовжує стояти навколішки на кавуновому полі. Так день за днем скучно минав час, кавуни також підростали з кожним днем, а ми помічали, як він худнув. Його

тіло дуже скоро перетворилося в кавуновий паросток, голова також непомітно схудла і стала, як кавун. Ми переконували його батька:

- Дядьку, нехай братик Дачжі відпочине, його коліна там ще не пустили коріння? Якщо так і далі триватиме, твій син сам перетвориться на кавуна.

Зозулі прилітали і відлітали. Японська софора розцвітала і скидала цвіт, поспіла пшениця. Кавуни вирости і стали більші, ніж голова Цзян Дачжі. Дні стояли спекотні. Одного разу заблискало і прогримів грім, це була перша гроза. Разом з краплями дощу падав град величиною із земляний горіх. Ми всі сховалися під навіс для спочинку. А вчений, як і раніше, стояв навколішки на кавуновому полі, підпираючи голову, він витріщав очі й глибоко роздумував над якимсь дуже важливим питанням. Вітер обдував листя кавунів, загинаючи їх на сіру ворсисту зворотню сторону листка, катав по брудній землі і великі круглі кавуни. Рідкий град пронизував листя кавунів і навіть на самих кавунах залишав шрами, нам було їх шкода. Але ще більше шкода нам було голову вченого, яку обдував вітер, мочив дощ і бив град. Його рідке волосся намокло і щільно прилипло до шкіри голови, що зробило її ще більше схожою на кавун, град продовжував падати, і білосніжні блискучі кульки відскакували і падали поруч. Мій навіс для спочинку стояв ближче від усіх до навісу його батька, і я голосно крикнув:

- Дядьку Цзян, невже тобі не потрібен син?

Його батько, незважаючи ні на вітер, ні на дощ, перебіг під мій навіс, все його тіло тремтіло, і він крізь сльози, які лилися з очей струмком, сказав:

- Що ж робити? Що ж робити? Він сказав, що нехай на небі хоч і війна почнеться, все одно, щоб ми не заважали йому, вже прийшов час вирішити те питання, над яким він роздумує, сьогодні і є той самий час, коли воно буде вирішене.

Я сказав:

- Адже не можна ж дивитися на те, як він вмирає під дощем.

Ми взяли конусоподібний солом'яний капелюх, накидку з трави і накинули на вченого і, здається, почули в його голові гуркіт, це працювала велика розумова машина. Я спробував вказівним пальцем доторкнутися до його плеча і відчув холод і окостенілість.

- Погано, дядьку, твій син уже задубів.

Ми влили йому в рот відвар імбиру і підігрітим вином розтерли все його тіло. І тоді його посіріле тіло стало поступово рожевіти, а застигли намистинки очей повільно прийшли в рух.

Він спробував встати, але, ясна річ, сил у нього не було. Перед його очима по всьому небу пурхали птахи, можливо, це і було натхнення, і він тремтячими губами сказав:

- Хлопці, вважаю, що я все зрозумів!

Сказавши цю фразу, вчений звалився. Рукою ми торкнулися його лоба, о господи, він горів, немов вугілля. Відірвавши від навісу дверну стулку, кілька чоловік підняли на неї вченого, перенесли через ріку і бігом подалися в сільську лікарню.

Коли збирали перший урожай кавунів, учений вийшов у двір, ми зібралися під

навісом його батька, чекаючи, коли ж він оголосить нам результати своїх роздумів.

Він обома руками взяв великий кавун, важко зітхнув і сказав:

- Братики, чоловіки, однокласники, я знаю, що це питання дуже складне і глибоке, в двох словах його не розкриєш, я в межах можливого спрощу його, зроблю образним, щоб ви зрозуміли, завдяки дослідженню я виявив, що процес зростання і розвитку кавуна і процес зростання і розвитку землі збігаються, кавун - це зменшена земля, інакше кажучи, зараз у мене в руках зменшена у безліч разів земля... Тому, вивчаючи кавуни, я вивчав землю, розрізуючи кавуни, я розрізував землю, і тепер я зрозумів причину виникнення землетрусів і зараз можу точно передбачити землетрус...

Він поклав кавуна на дошку, дістав з-під лавки блискучого ножа для різання кавунів, чик, і розрізав кавуна на дві частини, вказуючи на його червоний м'якуш, насіння і прожилки, звернувся до нас:

- Дивіться, це - земна кора, це - мантія, це - ядро, це - розжарена магма, це - рухливі затверділі пласти...

Ми нерухомо дивилися на нього. Він поблажливо посміхнувся і порізав кавуна на безліч маленьких шматочків, роздав нам і сказав:

- Ви зараз, напевно, думаєте, цей парубок, чи не хворий він невропатією? Я не звинувачую вас. Їжте кавуна, спробуйте новий плід труда мого батька.

Ми тримали шматочки кавуна і відчули великий тягар, адже це частина землі, можливо, на цьому кавуні є частина Китаю, а тут вгорі є великі міста, великі риштування, великі пустелі, великі моря й океани, величезні сніжні гори...

Ми зі страхом відкусили червоний м'якуш, а він сказав, що це - магма, і ми відчули, що в цьому році у землі прекрасний смак, кількості ж прохолодної рідини магми було з надлишком, вона була і розсипчастою, і солодкою, тільки покладеш у рот, так одразу і танула...

Він сказав:

- Чому ви не заперечуєте? Ви повинні ставити мені запитання, наприклад: Цзян Дачжі, я хочу спитати тебе, якщо кавун являє собою землю, тоді моря, які є на землі, де вони на кавуні? Де Янцзи? Де Хуанхе? Де Гімалаї? Де Пекін і де Вашингтон? Кавун зростає на пагоні, а земля? Невже також в'яжеться на пагоні? Сонячна система - це частина кавуна чи цілий кавун? Чи заповнений космос чотиригранними повзучими лозами кавунів? Чи зав'язується на цих гілках сонце? А на яких гілках зав'язується місяць?... Чому ви цього не питаєте?

Ми тримали в руках ще більше затверділу кору землі, і кожний відчув, як розпухає голова, така кількість небесних тіл у наших головах, немов кавуни стикалися один з одним, клекотали, голова боліла так, що, здавалося, лопне, а мозок перетворився в розжарену магму...

Він сумно подивився на нас, потім відкусив магму, виплюнув шматок мантії, викинув відкушену земну кору і сказав:

- Я знаю, вам не потрібні мої відповіді. Все одно, братики, чоловіки, люди, я люблю вас...

Після цього ми вже не відчували себе спокійно, особливо, коли вночі, сидячи під навісом, дивилися на кавуни, підіймали голову і бачили обсіпане зірками небо, опускали голову і всюди бачили кавуни, так що нас раптом охоплював великий страх, маса сумнівів, як і купа мурашок кублилася в наших головах: кавун - це земля, тоді листя кавуна - це що? Квіти кавуна - що це? Насіння кавуна - що це? Що таке кукурудза? Що таке соєві боби? Що таке борсук, який їсть кавуни? Що таке пустеля? Що таке хімічне добриво з сечовини?... А що ж таке людина?

notes

Примітки

1

Качатися - мається на увазі займатися коханням.

2

Кан - лежанка.

3

Таншань - місто у північній частині Китаю, провінція Хебей, 1,5 млн жителів. Центр вугільної, хімічної та важкої промисловості Китаю. В 1976 році дуже постраждало від землетрусу.